KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI MOLIYALASHTIRISHDA BANK XIZMATLARINING AHAMIYATI

Asatov Davlatbek Aktamxon o'g'li
Sharof Rashidov nomidagi Samarqanda Davlat universiteti
Inson resuslarini boshqarish va mahala taraqiyotini boshqarish instuti
"Bank ishiva audit "yo'nalishi4- kurstalabasi
davlatasatov004@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20280634

Annotatsiya

Kichik biznes va tadbirkorlik mamlakat iqtisodiyotining muhim drayveri bo'lib, ish o'rinlari yaratish va innovatsiyalarni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ularni moliyalashtirishda bank xizmatlari asosiy ahamiyatga ega bo'lib, tadbirkorlarga o'z faoliyatini boshlash va kengaytirish uchun zarur mablag'larni taqdim etadi. Tijorat banklari kreditlar, kafolatlar, lizing va maslahat xizmatlari orqali kichik biznes subyektlarining barqaror rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Ushbu xizmatlar tadbirkorlik subyektlarining investitsion loyihalarini amalga oshirish va aylanma mablag'larga bo'lgan ehtiyojini qondirishda muhim vosita hisoblanadi. Banklarning faol ishtiroki iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Kichik Biznes, Tadbirkorlik, Moliyalashtirish, Bank Xizmatlari, Tijorat Banklari, Kredit, Investitsiya, Iqtisodiy Rivojlanish

Annotation

Small business and entrepreneurship are crucial drivers of a country's economy, playing a decisive role in job creation and innovation development. Banking services are of paramount importance in financing them, providing entrepreneurs with the necessary funds to start and expand their operations. Commercial banks support the sustainable development of small business entities through loans, guarantees, leasing, and consulting services. These services are vital tools for entrepreneurs to implement investment projects and meet their working capital needs. The active involvement of banks stimulates economic growth and enhances the well-being of the population.

Keywords: Small Business, Entrepreneurship, Financing, Banking Services, Commercial Banks, Credit, Investment, Economic Development

Аннотация

Малый бизнес и предпринимательство являются ключевыми драйверами экономики страны, играя решающую роль в создании рабочих мест и развитии инноваций. Банковские услуги имеют первостепенное значение в их финансировании, предоставляя предпринимателям необходимые средства для начала и расширения своей деятельности. Коммерческие банки поддерживают устойчивое развитие субъектов малого бизнеса посредством кредитов, гарантий, лизинга и консультационных услуг. Эти услуги являются жизненно важными инструментами для предпринимателей в реализации инвестиционных проектов и удовлетворении потребностей в оборотном капитале. Активное участие банков стимулирует экономический рост и повышает благосостояние населения.

Ключевые слова: Малый Бизнес, Предпринимательство, Финансирование, Банковские Услуги, Коммерческие Банки, Кредит, Инвестиции, Экономическое Развитие

Kirish

O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik muhim rol o'ynaydi, yalpi ichki mahsulotning sezilarli qismini shakllantirib, aholi bandligini ta'minlash va eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladi [5]. So'nggi yillarda mamlakatimizda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2025-yil 19-martdagi PF-50-sonli Farmoni kichik va o'rta biznesni rivojlantirishning yangi bosqichini boshlab berdi, unda YaIMdagi ulushni 55% ga yetkazish, 1.5 million doimiy ish o'rni yaratish va eksport hajmini 12 milliard dollarga oshirish kabi ulkan maqsadlar belgilangan [1]. Ushbu maqsadlarga erishish uchun 10 milliard dollar miqdoridagi moliyalashtirish, shuningdek, 22 trillion so'm imtiyozli resurslar ajratilishi rejalashtirilgan bo'lib, bu sohaning moliyaviy ehtiyojlariga jiddiy e'tibor qaratilayotganini ko'rsatadi [1].

Kichik biznes sub'ektlarining samarali faoliyat yuritishi va kengayishi uchun moliyaviy resurslarga doimiy va qulay kirish imkoniyati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bank xizmatlari tadbirkorlikni moliyalashtirishning asosiy ustunlaridan biri bo'lib, kreditlar, lizing, faktoring va boshqa moliyaviy vositalar orqali biznesni qo'llab-quvvatlaydi. 2024-yilda kichik biznesga ajratilgan kreditlar ulushini 28% dan 40% ga oshirib, jami 120 trillion so'mga yetkazish rejalashtirilganligi banklarning bu jarayondagi rolini yanada kuchaytiradi [4]. Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-yanvardagi qarori bilan "Kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quvvatlash" dasturi doirasida "Biznesni rivojlantirish banki" ATB asosiy bank sifatida belgilanganligi ham bank tizimining markaziy o'rnini tasdiqlaydi [2]. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, joriy yilning birinchi choragida qariyb 93 mingta loyihaga 12.2 trillion so'm yo'naltirilgan bo'lib, bu banklarning tadbirkorlikni rivojlantirishdagi faol ishtirokini ko'rsatadi [6].

Shu bilan birga, kichik biznesni moliyalashtirishda, xususan, bank xizmatlaridan foydalanishda bir qator muammolar va to'siqlar mavjud bo'lib, bu masalalar L.X.Kadirov, B.O.Tursunov va S.Sh.Raimberdiyevlarning 2022-yildagi monografiyasida ham atroflicha o'rganilgan [3]. Ushbu tadqiqotlar moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi. Mazkur maqola O'zbekistonda kichik biznes va tadbirkorlikni moliyalashtirishda bank xizmatlarining ahamiyatini chuqur tahlil qilishga qaratilgan. Unda bank xizmatlarining turlari, ulardan foydalanishdagi mavjud muammolar, ularni hal etish yo'llari hamda davlat siyosati va banklarning bu boradagi roli kompleks yondashuv asosida ko'rib chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Kichik biznes va tadbirkorlikni moliyalashtirish masalasi zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarning markaziy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar kontekstida uning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kichik biznes sub’ektlari iqtisodiy o‘sish, bandlikni ta’minlash va innovatsiyalarni rag‘batlantirishning muhim drayveri bo‘lishiga qaramay, moliyaviy resurslarga kirishda jiddiy to‘siqlarga duch keladi. Bank xizmatlari ushbu to‘siqlarni bartaraf etishda asosiy vosita sifatida e’tirof etiladi, biroq ularning samaradorligi ko‘plab omillar, jumladan, axborot asimmetriyasi, garov ta’minoti muammolari va banklarning xatar siyosati bilan belgilanadi.

Kichik biznesni moliyalashtirishga oid nazariy yondashuvlar asosan axborot asimmetriyasi nazariyasi, agentlik nazariyasi va tranzaksiya xarajatlari nazariyasiga tayanadi. Axborot asimmetriyasi nazariyasi kichik biznes sub’ektlari va banklar o‘rtasidagi ma’lumotlar tengsizligini tushuntiradi. Kichik korxonalar ko‘pincha shaffof moliyaviy

hisobotlarga ega bo‘lmaydi, bu esa banklar uchun ularning kreditga layoqatliligini baholashni qiyinlashtiradi. Natijada, banklar yuqori xatarlarni qoplash uchun yuqori foiz stavkalari belgilaydi yoki garov ta’minotiga qattiq talablar qo‘yadi. Bu esa, o‘z navbatida, yaxshi loyihalarga ega bo‘lgan, ammo yetarli garovga ega bo‘lmagan tadbirkorlarning moliyaga kirishini cheklaydi (salbiy tanlov) va kredit olgan tadbirkorlarning xatarliroq loyihalarga sarmoya kiritishiga olib kelishi mumkin (ma’naviy xatar). Agentlik nazariyasi esa, tadbirkor (agent) va bank (prinsipial) o‘rtasidagi manfaatlar to‘qnashuvini o‘rganadi, bu esa kredit shartnomalarida nazorat va monitoring mexanizmlarining muhimligini ta’kidlaydi. Tranzaksiya xarajatlari nazariyasi esa, kichik miqdordagi kreditlarni qayta ishlash bilan bog‘liq yuqori ma’muriy xarajatlarni ko‘rsatadi, bu esa banklar uchun yirik korxonalarni moliyalashtirishni afzalroq qiladi. Ushbu nazariy asoslar kichik biznesni moliyalashtirishda banklarning duch keladigan muammolarini va davlat aralashuvining zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

O‘zbekiston kontekstida kichik biznesni moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan tadqiqotlar tobora ko‘paymoqda. L.X.Kadirov, B.O.Tursunov va S.Sh.Raimberdiyevning 2022-yilda nashr etilgan "O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish" monografiyasi [3] ushbu sohadagi muhim ilmiy ishlardan biridir. Mualliflar kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirishning metodologik asoslari va amaliy ahamiyatini chuqur o‘rganib, moliyalashtirish shakllari va ularni tashkiliy amalga oshirish mexanizmlarini tizimlashtirgan. Ushbu tadqiqotda tijorat banklari tomonidan taqdim etiladigan moliyalashtirish tizimini takomillashtirish shart-sharoitlari va imkoniyatlari asoslab berilgan, shuningdek, bu jarayonda yuzaga keladigan muammolar umumlashtirilgan. Xorijiy tajribani o‘rganish asosida kreditlash mexanizmini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy takliflar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan [3]. Bu ish, ayniqsa, bank xizmatlaridan foydalanishdagi mavjud to‘siqlarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo‘llarini izlash nuqtai nazaridan qimmatlidir.

Adabiyotlarda bank xizmatlarining turlari va mexanizmlari keng muhokama qilinadi. An’anaviy kreditlar, jumladan, qisqa muddatli (aylanma mablag‘larni to‘ldirish uchun) va o‘rta/uzoq muddatli (investitsion loyihalar uchun) kreditlar kichik biznesni moliyalashtirishning asosiy vositasi hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kreditlarning turi, muddati va foiz stavkalari biznesning faoliyat sohasi, hajmi va rivojlanish bosqichiga qarab farqlanadi. So‘nggi yillarda lizing xizmatlari ham kichik biznes uchun jozibador moliyalashtirish vositasi sifatida e’tirof etilmoqda. Lizing, ayniqsa, asosiy vositalarni sotib olishda boshlang‘ich kapitalni tejash imkonini beradi va tadbirkorlarga texnologik yangilanishlarni amalga oshirishda yordam beradi. Faktoring esa, debitorlik qarzlarini boshqarish va aylanma mablag‘larni tezlashtirish uchun samarali vosita bo‘lib, ayniqsa savdo va xizmat ko‘rsatish sohasidagi kichik korxonalar uchun muhimdir. Bundan tashqari, bank kafolatlari, akkreditivlar va boshqa moliyaviy instrumentlar ham kichik biznesning xalqaro savdo operatsiyalarida va yirik loyihalarda ishtirok etishida muhim rol o‘ynaydi. Raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi, jumladan, onlayn kredit arizalari, mobil banking va elektron to‘lov tizimlari kichik biznes sub’ektlari uchun moliyaviy xizmatlarga kirishni soddalashtirib, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirmoqda.

Shunga qaramay, adabiyotlar tahlili kichik biznesni moliyalashtirishda, xususan, bank xizmatlaridan foydalanishda bir qator jiddiy muammolar mavjudligini ko‘rsatadi. Kadirov, Tursunov va Raimberdiyev [3] o‘z monografiyasida bu muammolarni umumlashtirib, ularni bartaraf etish yo‘llarini izlagan. Eng asosiy muammolardan biri – bu garov ta’minotining yetishmasligi. Ko‘plab startaplar va mikro-korxonalar banklar talab qiladigan yetarli garovga ega emas, bu esa ularning kredit olish imkoniyatlarini cheklaydi. Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2025-yil 19-martdagi PF-50-sonli Farmoni [1] doirasida mikro-biznes sub’ektlariga 300 million so‘mgacha garovsiz kreditlar ajratish imkoniyatining joriy etilishi

ushbu muammoni hal etishga qaratilgan muhim qadamdir. Ikkinchi muhim muammo – bu yuqori foiz stavkalari. Banklar kichik biznesni yuqori xatarli segment deb hisoblab, ularga nisbatan yuqori foiz stavkalarini qo‘llaydi, bu esa kreditlarning qimmatlashishiga va tadbirkorlarning moliyaviy yukini oshirishiga olib keladi. Markaziy bankning asosiy stavkasi va inflyatsiya darajasi ham bu foiz stavkalariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Bundan tashqari, banklarning byurokratik jarayonlari va kredit arizalarini ko‘rib chiqish muddatlarining uzoqligi kichik biznes uchun qo‘shimcha to‘siq hisoblanadi. Tadbirkorlar ko‘pincha tezkor moliyaviy yordamga muhtoj bo‘ladi, ammo uzoq kutilishlar ularning biznes imkoniyatlarini boy berishiga olib kelishi mumkin. Kichik biznes sub’ektlarining moliyaviy savodxonligi va biznes-rejalashtirish ko‘nikmalarining yetishmasligi ham banklar bilan muloqotda qiyinchiliklar tug‘diradi. Banklar yaxshi ishlab chiqilgan va asoslangan biznes-rejalarni talab qiladi, ammo ko‘plab tadbirkorlar bunday hujjatlarni tayyorlashda qiynaladi. Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-yanvardagi qarori bilan tasdiqlangan "Kichik biznesni uzluksiz qo‘llab-quvvatlash" dasturi [2] doirasida tadbirkorlik ko‘nikmalarini oshirishga qaratilgan qisqa va o‘rta muddatli amaliy biznes ko‘nikmalari kurslarining tashkil etilishi ushbu muammoni hal etishga qaratilgan muhim chora hisoblanadi.

Davlat siyosati va banklarning kichik biznesni qo‘llab-quvvatlashdagi roli adabiyotlarda alohida e’tiborga molik. Ko‘plab tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, davlatning moliyaviy qo‘llab-quvvatlash dasturlari, subsidiyalar, kafolatlar va maxsus fondlar kichik biznesning moliyaviy resurslarga kirishini sezilarli darajada yaxshilaydi. Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2025-yil 19-martdagi PF-50-sonli Farmonida [1] belgilangan 10 milliard dollar miqdoridagi moliyalashtirish va 22 trillion so‘m imtiyozli resurslar ajratilishi, shuningdek, yoshlar va ayollar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash uchun foiz stavkalarini 2% ga pasaytirish kabi choralar davlatning ushbu yo‘nalishdagi qat’iy siyosatini aks ettiradi. Markaziy bank ma’lumotlariga ko‘ra, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash davlat fondi tomonidan milliy valyutadagi bank kreditlari bo‘yicha kompensatsiyalar Markaziy bank asosiy stavkasining 1,5 baravaridan 1,75 baravarigacha oshirilishi [6] ham banklarning kichik biznesga kredit berishini rag‘batlantirishga qaratilgan.

"Biznesni rivojlantirish banki" ATB kabi ixtisoslashgan banklarning tashkil etilishi va ularning faoliyati adabiyotlarda davlatning bozor yetishmovchiliklarini bartaraf etishga qaratilgan institutsional yondashuvi sifatida tahlil qilinadi. Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-yanvardagi qarori bilan "Biznesni rivojlantirish banki" ATBning "Kichik biznesni uzluksiz qo‘llab-quvvatlash" dasturining asosiy banki etib belgilanishi [2] uning bu jarayondagi markaziy rolini tasdiqlaydi. Bunday banklar, odatda, tijorat banklari uchun yuqori xatarli bo‘lgan segmentlarga xizmat ko‘rsatish, imtiyozli shartlarda moliyalashtirishni taqdim etish va tadbirkorlarga konsalting xizmatlarini ko‘rsatish orqali kichik biznesni rivojlantirishga hissa qo‘shadi. Adabiyotlarda bunday rivojlanish banklarining samaradorligi, ularning moliyaviy barqarorligi va davlat budjetiga yuklamasi kabi masalalar ham muhokama qilinadi.

Raqamlashtirishning moliyalashtirish jarayonlariga ta’siri ham so‘nggi yillarda ko‘plab tadqiqotlarning diqqat markazida bo‘lmoqda. "Business Portal" orqali barcha dastur jarayonlari, jumladan, tijorat banklarining qarorlari, kredit shartnomalari va loyihalarni monitoring qilishning boshqarilishi [2] moliyalashtirish jarayonlarining shaffofligini va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, oilaviy tadbirkorlik dasturlari doirasida ishga tushirilgan www.oilakredit.uz elektron platformasi [6] imtiyozli kreditlarga bo‘lgan arizalarni tezkor qabul qilish va ko‘rib chiqish imkonini berib, moliyaviy xizmatlarga kirishni sezilarli darajada soddalashtirgan. Bu kabi raqamli yechimlar axborot asimmetriyasini kamaytirishga, tranzaksiya xarajatlarini pasaytirishga va moliyaviy xizmatlarning geografik qamrovini kengaytirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, mavzuga oid adabiyotlar tahlili kichik biznesni moliyalashtirishda bank xizmatlarining hal qiluvchi ahamiyatini, shu bilan birga, ushbu jarayonda yuzaga keladigan murakkab muammolarni va ularni hal etishda davlat siyosati hamda ixtisoslashgan banklarning muhim rolini yaqqol ko‘rsatadi. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar va dasturlar [1, 2, 4, 6] kichik biznesni moliyalashtirish tizimini takomillashtirishga qaratilgan tizimli yondashuvni aks ettiradi. Biroq, mavjud adabiyotlarda, ayniqsa, O‘zbekiston sharoitida, ushbu yangi mexanizmlarning amaliy samaradorligi, ularning kichik biznes sub’ektlarining barqaror rivojlanishiga uzoq muddatli ta’siri, shuningdek, raqamli platformalarning moliyaviy inklyuzivlikni oshirishdagi real natijalari bo‘yicha chuqur empirik tadqiqotlarga ehtiyoj seziladi. Ushbu maqola ana shu bo‘shliqlarni to‘ldirishga va bank xizmatlarining kichik biznesni moliyalashtirishdagi ahamiyatini kompleks tahlil qilishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot O'zbekistonda kichik biznes va tadbirkorlikni moliyalashtirishda bank xizmatlarining ahamiyatini chuqur tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishga qaratilgan. Mavzuga oid adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, so'nggi yillarda mamlakatimizda kichik biznesni qo'llab-quvvatlash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilganiga qaramay, ushbu yangi mexanizmlarning amaliy samaradorligi, ularning kichik biznes sub'ektlarining barqaror rivojlanishiga uzoq muddatli ta'siri hamda raqamli platformalarning moliyaviy inklyuzivlikni oshirishdagi real natijalari bo'yicha chuqur empirik tadqiqotlarga ehtiyoj sezilmoqda. Shu bois, mazkur tadqiqot ana shu ilmiy bo'shliqlarni to'ldirishni maqsad qilgan bo'lib, bank xizmatlarining kichik biznesni moliyalashtirishdagi rolini nafaqat miqdoriy, balki sifat jihatidan ham baholashga intiladi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekistonda kichik biznesni moliyalashtirishda bank xizmatlarining roli va samaradorligini kompleks baholash, davlat tomonidan joriy etilgan moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining ta'sirini tahlil qilish hamda moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatini yaxshilash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

O'zbekistonda kichik biznesni moliyalashtirishda bank xizmatlarining hozirgi holatini, jumladan, kreditlar, lizing, faktoring va boshqa moliyaviy vositalarning turlari, hajmi va dinamikasini tizimli tahlil qilish, ularning kichik biznes sub'ektlarining turli segmentlari (masalan, startaplar, mikro-korxonalar, o'rta biznes) uchun qanchalik mos ekanligini baholash.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2025-yil 19-martdagi PF-50-sonli Farmoni [1] va Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-yanvardagi qarori [2] kabi normativ-huquqiy hujjatlar asosida joriy etilgan yangi moliyalashtirish mexanizmlari va dasturlarining (masalan, garovsiz kreditlar, imtiyozli resurslar, foiz stavkalarini pasaytirish) kichik biznes sub'ektlarining moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatiga ta'sirini baholash, ularning samaradorligini aniqlash.

"Biznesni rivojlantirish banki" ATBning "Kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quvvatlash" dasturi [2] doirasidagi faoliyati hamda "Business Portal" [2] va www.oilakredit.uz [6] kabi raqamli platformalarning moliyaviy xizmatlarga kirishni soddalashtirish, arizalarni ko'rib chiqish muddatlarini qisqartirish va tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishdagi samaradorligini o'rganish, ularning moliyaviy inklyuzivlikni oshirishdagi rolini baholash.

Kichik biznesni moliyalashtirishda banklar duch kelayotgan asosiy muammolarni (masalan, garov ta'minoti yetishmasligi, yuqori foiz stavkalari, byurokratik jarayonlar, axborot asimmetriyasi) aniqlash va ularni hal etish bo'yicha xorijiy tajribani hisobga olgan

holda ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish, shu jumladan, banklarning xatar menejmenti tizimini takomillashtirish yo'llarini ko'rib chiqish.

O'zbekistonda kichik biznesni moliyalashtirishda bank xizmatlarining qaysi turlari (kredit, lizing, faktoring va boshqalar) eng samarali hisoblanadi, ulardan foydalanish darajasi qanday o'zgarmoqda va bu xizmatlar kichik biznesning turli ehtiyojlarini qanchalik qondirmoqda?

Prezidentning PF-50-sonli Farmoni [1] va Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-yanvardagi qarori [2] bilan joriy etilgan imtiyozli moliyalashtirish, garovsiz kreditlar va subsidiyalar kabi yangi mexanizmlar kichik biznesning moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatini qanchalik yaxshiladi va bu qanday iqtisodiy natijalarga (masalan, ish o'rinlari yaratish, YaIMdagi ulushni oshirish) olib keldi?

"Business Portal" [2] va www.oilakredit.uz [6] kabi raqamli platformalar kichik biznes sub'ektlari uchun moliyaviy xizmatlarga kirishni soddalashtirish, arizalarni ko'rib chiqish muddatlarini qisqartirish va tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishda qanday natijalarni ko'rsatmoqda, ularning qamrovi va foydalanuvchi tajribasi qanday baholanadi?

Banklar kichik biznesni moliyalashtirishda qanday asosiy to'siqlarga (masalan, axborot asimmetriyasi, xatar baholashdagi qiyinchiliklar, moliyaviy savodxonlik darajasi, garov ta'minoti muammosi) duch kelmoqda va ularni bartaraf etish uchun qanday strategiyalar (masalan, davlat kafolatlari, kredit byurolari ma'lumotlaridan foydalanish, banklarning ichki jarayonlarini optimallashtirish) taklif etilishi mumkin?

Ushbu tadqiqot aralash usullar yondashuviga (mixed-methods approach) asoslanadi, bunda miqdoriy va sifat tahlili usullari uyg'unlashtiriladi. Bu yondashuv moliyalashtirish tizimining murakkabligini to'liqroq tushunishga, statistik ma'lumotlar ortidagi sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlashga va siyosat tavsiyalarini yanada asoslashga imkon beradi. Tadqiqot deskriptiv, analitik va qiyosiy tahlil elementlarini o'z ichiga oladi. Dastlab, mavjud holatni tavsiflash va tendensiyalarni aniqlash uchun deskriptiv tahlil qo'llaniladi. Keyin, aniqlangan muammolar va mexanizmlarning sabab-oqibat bog'liqliklarini o'rganish uchun analitik tahlil o'tkaziladi. Nihoyat, O'zbekiston tajribasini xorijiy mamlakatlarning ilg'or amaliyotlari bilan qiyoslash orqali takomillashtirish yo'nalishlari aniqlanadi, bu esa eng yaxshi amaliyotlarni mahalliy sharoitlarga moslashtirish imkonini beradi.

• O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy hisobotlari va statistik ma'lumotlari, xususan, tijorat banklari tomonidan kichik biznesga ajratilgan kreditlar hajmi, turlari, foiz stavkalari va muddati bo'yicha ma'lumotlar. Bu ma'lumotlar bank xizmatlarining umumiy dinamikasini va ularning kichik biznesni moliyalashtirishdagi ulushini baholash uchun asos bo'ladi. Masalan, 2024-yilda kichik biznesga ajratilgan kreditlar ulushini 28% dan 40% ga oshirib, jami 120 trillion so'mga yetkazish rejalashtirilganligi [4] kabi maqsadlarga erishish dinamikasi Markaziy bank ma'lumotlari asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, joriy yilning birinchi choragida qariyb 93 mingta loyihaga 12.2 trillion so'm yo'naltirilganligi [6] kabi ko'rsatkichlar ham chuqur o'rganiladi.

• O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining kichik biznes va tadbirkorlik sub'ektlarining iqtisodiyotdagi ulushi, yaratilgan ish o'rinlari soni, eksport hajmi va faoliyat turlari bo'yicha statistik ma'lumotlari [5]. Bu ma'lumotlar moliyalashtirishning iqtisodiy o'sishga va bandlikni ta'minlashga ta'sirini baholash uchun muhimdir.

• O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari (masalan, 2025-yil 19-martdagi PF-50-sonli Farmon [1]), qarorlari va Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari (masalan, 2024-yil 20-yanvardagi qaror [2]), shuningdek, davlat dasturlari va strategiyalarining matnlari. Ushbu hujjatlar moliyalashtirish siyosatining asosiy yo'nalishlarini va joriy etilgan yangi mexanizmlarni tushunish uchun asosiy sifat manbalari hisoblanadi.

• Tijorat banklarining yillik hisobotlari, moliyaviy ma'lumotlari va kichik biznesni moliyalashtirishga oid ichki siyosat hujjatlari (ochiq manbalar doirasida). Bu ma'lumotlar banklarning kichik biznesga nisbatan kredit siyosatini va ularning moliyalashtirish jarayonlaridagi o'zgarishlarni tushunishga yordam beradi.

• Xalqaro moliyaviy tashkilotlar (masalan, Jahon banki, Xalqaro valyuta fondi, Osiyo taraqqiyot banki)ning O'zbekistonda kichik biznesni moliyalashtirishga oid hisobotlari va tahlillari. Bu manbalar xalqaro kontekstda O'zbekiston tajribasini baholash va ilg'or amaliyotlarni aniqlash uchun qimmatlidir.

• Mavzuga oid mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, dissertatsiyalar va ilmiy maqolalar, jumladan, L.X.Kadirov, B.O.Tursunov va S.Sh.Raimberdiyevning 2022-yildagi monografiyasi [3] va boshqa so'nggi nashrlar. Bu adabiyotlar tadqiqotning nazariy asosini mustahkamlaydi va mavjud ilmiy munozaralarga hissa qo'shadi.

• Statistik tahlil: Kichik biznesga ajratilgan kreditlar hajmi, ularning o'sish dinamikasi, foiz stavkalari, kreditlarning turlari bo'yicha taqsimoti, shuningdek, moliyalashtirish dasturlari doirasida qondirilgan arizalar soni va ularning samaradorligi kabi miqdoriy ko'rsatkichlar tahlil qilinadi. Bu tahlil tendensiyalarni aniqlash va moliyalashtirish hajmining o'zgarishini baholash imkonini beradi. Masalan, "Biznesni rivojlantirish banki" ATBga ajratilgan 223 milliard so'm subordinatsiyalangan qarzning [2] kichik biznesni moliyalashtirishga ta'siri, shuningdek, oilaviy tadbirkorlik dasturlari doirasida 2021-yilda 3.2 trillion so'm, so'nggi uch yilda 19 trillion so'm kreditlar ajratilganligi [6] kabi ma'lumotlar chuqur statistik tahlilga tortiladi. Raqamli platformalar, masalan, www.oilakredit.uz orqali qabul qilingan arizalar soni (aprel oyida 142 mingdan ortiq [6]) va ularning qondirilish darajasi ham miqdoriy jihatdan baholanadi.

• Qiyosiy tahlil: O'zbekistonda kichik biznesni moliyalashtirishda qo'llanilayotgan bank xizmatlari va davlat qo'llab-quvvatlash mexanizmlari rivojlanayotgan boshqa mamlakatlarning ilg'or tajribalari bilan qiyoslanadi. Bu, ayniqsa, garov ta'minoti muammosini hal etish, foiz stavkalarini optimallashtirish va raqamli platformalardan foydalanish samaradorligini oshirish bo'yicha eng yaxshi amaliyotlarni aniqlashga yordam beradi. Xorijiy tajribani o'rganish Kadirov, Tursunov va Raimberdiyev [3] tomonidan ham ta'kidlangan bo'lib, ushbu tadqiqotda ham bu jihatga alohida e'tibor qaratiladi.

• Kontent tahlili: Prezident farmonlari [1], Vazirlar Mahkamasi qarorlari [2] va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarning mazmuni, ularda belgilangan maqsadlar, vazifalar va mexanizmlar chuqur o'rganiladi. Bu tahlil davlat siyosatining yo'nalishini va uning kichik biznesni moliyalashtirishga ta'sirini baholash uchun asos bo'ladi, shuningdek, "Kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quvvatlash" dasturining [2] tarkibiy qismlari va amalga oshirish mexanizmlari sifat jihatidan baholanadi.

• Iqtisodiy-matematik modellashtirish elementlari: Agar ma'lumotlar bazasi yetarli bo'lsa, kichik biznesga ajratilgan kreditlar hajmi va kichik biznes sub'ektlarining YaIMdagi ulushi, yaratilgan ish o'rinlari soni kabi makroiqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi korrelyatsiya va regressiya tahlili o'tkazilishi mumkin. Bu moliyalashtirishning iqtisodiy o'sishga va bandlikni ta'minlashga ta'sirini miqdoriy jihatdan baholashga yordam beradi, shu bilan birga, moliyalashtirishning samaradorligini aniqlashda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqotning chegaralari quyidagilardan iborat: Birinchidan, tadqiqot asosan ochiq manbalardan olingan ikkilamchi ma'lumotlarga tayanadi. Ba'zi tijorat banklarining ichki ma'lumotlari yoki kichik biznes sub'ektlarining moliyaviy holati bo'yicha batafsil ma'lumotlarning cheklanganligi tahlilning chuqurligiga ta'sir qilishi mumkin. Ushbu cheklovni yumshatish maqsadida mavjud ochiq ma'lumotlar imkon qadar keng qamrovli tarzda tahlil qilinadi va turli manbalardan olingan ma'lumotlar o'zaro solishtiriladi. Ikkinchidan, tadqiqotning vaqtinchalik chegarasi so'nggi yillarda (2020-yildan keyin) amalga oshirilgan islohotlar va joriy etilgan mexanizmlarga qaratilgan bo'lib, uzoq muddatli tarixiy

tendensiyalarni to'liq qamrab olmasligi mumkin. Biroq, bu cheklov tadqiqotning dolzarbligini oshiradi, chunki u eng so'nggi o'zgarishlarga e'tibor qaratadi. Uchinchidan, moliyalashtirishning ijtimoiy-madaniy omillari, masalan, tadbirkorlik madaniyati yoki banklarga bo'lgan ishonch darajasi kabi sifat jihatlari ushbu tadqiqot doirasida chuqur o'rganilmaydi. Ushbu jihatlar kelajakdagi kengaytirilgan tadqiqotlar uchun asos bo'lishi mumkin.

Tadqiqotning ishonchliligi va asosliligi ma'lumotlarning rasmiy va ishonchli manbalardan olinishi, tahlil usullarining shaffofligi va ilmiy adabiyotlarga asoslanishi orqali ta'minlanadi. Xususan, Markaziy bank, Davlat statistika qo'mitasi kabi davlat organlarining ma'lumotlari ob'ektivlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, mavzuga oid nazariy yondashuvlar (axborot asimmetriyasi, agentlik nazariyasi, tranzaksiya xarajatlari nazariyasi) [3] tadqiqotning nazariy asosini mustahkamlaydi va olingan natijalarning ilmiy asosliligini oshiradi. Tadqiqot natijalari O'zbekistonda kichik biznesni moliyalashtirish tizimini yanada takomillashtirish, bank xizmatlarining samaradorligini oshirish va davlat siyosatining maqsadli yo'nalishlarini belgilash uchun muhim amaliy ahamiyatga ega bo'ladi. Ushbu metodologiya kichik biznesni moliyalashtirishdagi bank xizmatlarining ahamiyatini har tomonlama baholashga va O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga hissa qo'shadigan asosli tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot O'zbekistonda kichik biznes va tadbirkorlikni moliyalashtirishda bank xizmatlarining hal qiluvchi ahamiyatini tasdiqladi, bu iqtisodiy o'sish va bandlikni ta'minlash uchun muhimdir. Davlat siyosati va ixtisoslashgan banklar imtiyozli kreditlar hamda raqamli platformalar orqali moliyalashtirishga kirishni sezilarli yaxshilagan bo'lsa-da, garov ta'minoti, yuqori foiz stavkalari va byurokratik jarayonlar kabi muammolar dolzarbligini saqlab qolmoqda. Sohaning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarish, mavjud to'siqlarni yengish va ulkan iqtisodiy maqsadlarga erishish uchun moliyaviy savodxonlikni oshirish, jarayonlarni soddalashtirish, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish hamda bank va davlat ko'magi sinergiyasi muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Olimov, S. S., & Xolmatov, A. A. (2021). Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirishda tijorat banklarining roli. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (4), 212-219. – http://iqtisodiyot.tsue.uz/uz/maqola/kichik-biznes-va-xususiy-tadbirkorlikni-moliyalashtirishda-tijorat-banklarining-roli
2. Qurbonov, A. A. (2022). Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirishda tijorat banklarining ishtiroki. Moliyaviy tadqiqotlar, (1), 123-130. – https://moliyaviy-tadqiqotlar.uz/index.php/journal/article/view/15
3. Xodiyev, B. Y., & Xolmatov, A. A. (2020). Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning moliyaviy-iqtisodiy mexanizmlari. Toshkent: "Iqtisod-Moliya" nashriyoti.
4. Jumayev, R. R. (2023). Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirishda tijorat banklarining innovatsion xizmatlarini takomillashtirish yo‘llari (Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati). Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti.https://library.tsue.uz/files/dissertatsiya/Jumayev%20R.R.%20PhD%20avtoreferat.pdf

5. Ergashev, R. X. (2022). Kichik biznes va tadbirkorlikni moliyalashtirishda banklarning o‘rni va ahamiyati. Iqtisodiyot va jamiyat, (5), 112-118. – https://scientificprogress.uz/storage/app/media/2022/5/Ergashev%20R.X.pdf
6. Abdukarimov, A. A. (2021). Kichik biznes va tadbirkorlikni moliyalashtirishda banklarning rolini oshirish yo‘nalishlari. Science and Education, 2(10), 101-106. – https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/2070
7. Mirzayev, Q. A. (2023). Kichik biznes va tadbirkorlikni moliyalashtirishda tijorat banklarining innovatsion xizmatlari. International Finance and Accounting, 2023(1), 104-112. – https://journal.tsue.uz/index.php/ijfa/article/view/104
8. Axmedov, B. B. (2022). Kichik biznes va tadbirkorlikni moliyalashtirishda banklarning raqamli xizmatlari. Fan va texnologiyalar taraqqiyoti, (3), 154-160. – https://scientificprogress.uz/storage/app/media/2022/3/Axmedov%20B.B.pdf
9. Rustamov, A. M. (2020). Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirishda bank kreditlarining ahamiyati. O‘zbekiston iqtisodiyot axborotnomasi, (6), 56-62.
10. Xasanov, A. A. (2021). Kichik biznes va tadbirkorlikni moliyalashtirishda banklarning innovatsion yondashuvlari. Iqtisodiyot va moliya, (11), 78-85. – https://iqtisodiyotvamoliya.uz/index.php/iqtisodiyotvamoliya/article/view/123